

**MATICE ČESKÁ,
SEKCE SPOLEČNOSTI NÁRODNÍHO MUZEA**

Matiční listy

Milí čtoucí,

otevíváte letošní Matiční listy, které jsme věnovali sice historickému, ale stále velmi aktuálnímu tématu. Text zdobí ilustrace především ze sbírek Národního muzea, které připravil kurátor sbírky kramářských písní Michal Klacek.

Donio, Člověk v tísní, Lékaři bez hranic, měsíčkový den, sbírky Pro Světlušku, adventní koncerty ve prospěch vybraných adresátů, tříkrálová sbírka, sbírky do potravinové banky, sbírky pro uprchlíky, sbírky na postižené povodněmi, ale i dalšími tragickými událostmi – to vše nás dnes a denně obklopuje. Přibývají ovšem i nové sbírkové projekty, jako je např. Hithit nebo Startovač. Ty ovšem nemají charitativní podobu, spíše je lze charakterizovat jako kampaň, která má zpropagovat určitý výrobek či umělecký projekt, shromáždit finance, a tak podpořit jeho realizaci.

Čítáme nebo slýcháme v médiích částky, které se schází od dobrodinců na konkrétní účely, ale zároveň se objevují i zprávy o zneužití či zneužívání dobročinnosti. Je tedy na místě se ptát, jakou měly projevy solidarity historii, alespoň v moderní době, v 19. století.

Přeji vám všem, abyste nemuseli spoléhat na dobročinnost druhých, ale abyste naopak mohli druhým pomoci. K tomu vám všem přeji pevné zdraví, radost ze života i z práce pro celý rok 2026.

Za výbor Matice české

Magdaléna Pokorná

HLEDÁNÍ KOŘENŮ ČESKÉ SOLIDARITY A VEŘEJNÝCH SBÍREK

Magdaléna Pokorná (Praha)

Motivací k sepsání tohoto textu o širokém, byť zdaleka ne úplném spektru dobročinnosti je zájem důkladněji poznat mentalitu generací žijících v 19. století prostřednictvím tohoto zkoumaného segmentu: nastínit škálu podporovaných projektů i jejich propagaci ve veřejném prostoru, popřípadě i jejich odraz v ego-dokumentech, zejména korespondenci. Nesporné je, že jde o nárys problematiky, která si zaslouží budoucí prohloubený a strukturovanější výzkum a výstupy.¹

Úředně stanovené limity

Právní úpravu veřejných sbírek v moderní době stanovil císařský patent z 10. září 1773, na jehož základě měli být postíženi ti, kdo by vybírali příspěvky, ať již za jakýmkoli účelem, bez úředního povolení. Sbírkou chápalo rakouské právo jako „výzvy k poskytnutí daru a jeho faktickému vybrání pro dobročinné účely“. Z právního hlediska se počítalo jen se sbírkami veřejnými, nebyla tedy nijak specifikována pravidla pro takové sbírky, které se konaly v úzkém kruhu osob vzájemně známých. V každém případě ovšem mohly probíhat jen sbírky pro dovolené účely a nesměly být vedeny ve prospěch jejich organizátorů.

Stejně jako dnes bývaly sbírky právně ukotveny, sbírky soukromé se odlišovaly od sbírek veřejných. Soukromé sbírky měly pochopitelně různorodý charakter, ohlas a samozřejmě také výnos. V této studii není prostor se jim věnovat, zejména právě pro jejich početnost a rozmanitost a s tím související nedostatek či roztržitost pramenné základny. Jako příklad lze snad jen uvést, že v úzkém kruhu pražských vlastenců probíhala od roku 1833 z iniciativy Františka Palackého a Josefa Jungmanna sbírka na Pavla Josefa Šafaříka a jeho rodinu, než získá po přestěhování ze srbského Nového Sadu do Prahy stabilní místo. Sbírkou byla časově omezena na pět let s podmínkou, že Šafařík musel svá díla psát česky. V úzkém kruhu vídeňských titelů Karla Havlíčka se vybíralo koncem roku 1850 právě jemu na dar, jímž měl být stříbrný pohár. Úředně byla tato iniciativa zachycena a neobešla se bez následků pro některé její aktéry.² Širší

a symbolický záběr už ovšem získala sbírka na věno pro Havlíčkovu dceru Zdeňku, zaštitěná Sborem paní k uskutečnění národní loterie pro Zdeňku Havlíčkovou.³

O právním rámci sbírek informovaly veřejnost i noviny, tuto příležitost využívaly i k tomu, aby varovaly před podvodnými aktivitami a jejich organizátory. Např. hned na titulním listě Pražských novin 23. dubna 1846 bylo v rubrice Domácí záležitosti přetištěno stanovisko pražského hejtmanskství, dobově označeného jako „setnictví“, ze 3. dubna téhož roku:

„Šlechtná dobročinnost obyvatelů pražských projevuje se za každou příležitostí způsobem tak chvalitebným a uznání hodným, že ani zvláštních prostředků zvláštní potřeba není soucit jich pro lidstvo bídou sklíčené, aneb pro jiné dobročinné a užitečné oučely probuzovat.

To dosvědčuje trvání tolika, pouze štedrými příspěvky udržovaných ústavů v městech pražských, to dosvědčuje stálá ochotnost obyvatelů tohoto hlavního města, kteráž jim nedá vybidnutí nějaké k příspěvkům pro šlechtné oučely oslyšeti.

Ale právě v tom leží potřeba, aby se zabránilo všemu, čím by se šlechtnosti této zcela užívati mohlo, jako je nesčíslné množství listů podpisních k dobrodějným veřejným, ale často i soukromým oučelům, které se od domu k domu nosí, a tomu slouží, aby se lidé k příspěvkům přinutili.

Jelikož sbírky na takové podpisní listy zákonem zakázány jsou, a jen zvláštním ouřadním povolením připuštěny býti mají, vyzývají se obyvatelé pražští k jich vlastnímu dobrému a ve prospěch všech ústavů a oučelů dobročinných, aby příspěvky své všem listům podpisním odeřeli, když se sběratelé zvláštním k této sbírce vydaným povolením vykázáti nemohou [zdůrazněno v originále], čímž se zvláště také mnohým dobrotou lidí jen klamajícím, podvodným sbírkám zabrání.“⁴

Obavy ze zneužívání a podvodných aktivit přetrvávaly po staletí, důležitá byla kontrola příjmů zejména prostřednictvím sběracích archů.⁵

¹ Tuto první etapu výzkumu podpořil projekt Strategie AV 21, který nesl stejný název jako tato studie. Při vzniku této studie byla využita databáze Bibliografie dějin Českých zemí (výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ LM2023062).

² KAZBUNDA 2013, s. 305.

³ LENDEROVÁ 2013, zejména s. 102–116 a passim.

⁴ Pražské nowiny 1846.

⁵ Podobné zásady platily i v době první Československé republiky, i dnes je konání sbírek právně limitováno a kompetence má Ministerstvo vnitra České republiky.

Komunikační kanály a strategie

Lidé se o potřebě pomoci dozvídali různými cestami, často ústně, popř. díky kněžím při kázáních a další komunikaci s věřícími. Po dlouhou dobu byly jedním z informačních kanálů kramářské písně, jejichž sbírky jsou uchovávané dodnes v muzeích i v různých dalších institucích, též u nadšených sběratelů.⁶

Informativní a propagační roli hrál ve všech jednotlivých projevech solidarity v moderní době samozřejmě tisk, jak periodický celozemského či celonárodního charakteru, tak tisk jednotlivých spolků či příslušných organizací. Důležité bylo, že obvykle informoval o tom, kdo dával, kolik dal, odkud dárce pocházel, popř. jaké měl sociální postavení. To plnilo samozřejmě nejen informativní, ale také motivační funkci. Aktuálními informacemi, resp. výzvami upozorňovaly na konkrétní sbírky také jednotlivé letáky či pozvánky na pořádané akce s cílem získat pro stanovený záměr finance. Prodávaly se také pohlednice, pořádala se divadelní či koncertní představení atd., jejichž výtěžek byl na jednotlivé, předem vyhlášené úmysly určen. Aktivní bývali při organizování takových akcí často studenti. V širokém povědomí přetrvává význam (a úspěch) zejména v souvislosti se sbírkami na Národní divadlo a později i v souvislosti s aktivitami národních obranných jednot.

Nástin struktury sbírek

Sbírky byly organizovány tradičně od středověku z charitativních důvodů. Velkou roli – ideovou, motivační i organizační – měla v této sféře církev. Cílem bylo pomoci jak jednotlivcům (hendikepovaným, nemocným), tak místům či regionům postiženým přírodními katastrofami (požáry, povodně, vichřice atd.), hornickými neštěstími či jinými podobnými pohromami.

Připomeňme si konkrétně jen některé z nich. Např. známý pražský písničkář František Hais vyzýval výslovně k pomoci pohořelým ve městě Polné po zničujícím požáru, který tam 3. srpna 1863 sežehl a poškodil na 200 domů:

*„O krajani, kteří srdce máte,
Pociťte těch lidí ouzkosti,
Jděte tam a v loukách uhlíkáte,
Dítky, matky v pláči v žalosti
Bez práce, bytu a majetnosti
Hladem nouzi tam zápasejí,
Na sta rodin tone v tom neštěstí,
Kteréžto pomoci žádají.
Kdos upřímný otec, pravá máti,
Pociť, kdyby tě to potkalo,
Zdaž nebudeš ouzkostí zoufalý,
Když by chleba dítkám nebylo.
Ach ustrň se, nechtěj litovati,
Těm nešťastným přispěj k pomoci [...].“*

Obr. 1a–b. Kramářský tisk o katastrofě, která postihla Čechy a Moravu v březnu roku 1845. Truchlozpěv 1845.

⁶ Pečuje o ně i Národní muzeum, z jeho sbírek je tato studie vyzdobena některými vyobrazeními kramářských písní zásluhou jejich kurátora Michala Klacka.

Obr. 2. Kramářský tisk o požáru v rudném dole Marie v Brezových Horách u Příbrami v roce 1892. PARKOS [1892].

Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež se přihodilo 31. května 1892 na Horách Brezových u Příbrami, opět nejen informovala o důsledcích jedné z největších novodobých hornických katastrof, ale také motivovala k pomoci postiženým:

*„Poslyšte, drazí, o velkém neštěstí,
Jež vám právě tu hnedlinko zvěstí
Srdce zabolí, truchlit musíte,
Až se všeho dozvíte!
Kamkoli pohlédneš, všude smrt jen zírá,
V dolech vidíš lítat jenom netopýra,
Umíráček zvoní, hudba smutně hraje.*

*Každý jenom naříká [...].
I nám nezbývá než se modliti,
Račiž, Bože, nás ve všem chrániti,
Vdovám, sirotkům račiž pomoci,
By hroznou tu ránu mohli zmoci.
I my neváhejme, pomoci přispějme,
Těmto nešťastníkům rychle pomáhejme,
Bůh nám to nahradí jistě v hojně míře [...].“*

O tomto neštěstí zpravovaly i další kramářské písně. V „pokročilém“ 19. století se sbíralo i v dělnickém prostředí, zejména na podporu těch, kteří se rozhodli stávkovat.

Obr. 3a–b. Kramářský tisk o požáru v rudném dole Marie v Březových Horách u Příbrami v roce 1892. CHLÁDEK [1892].

I v těchto případech šlo o sbírky mimořádně širokého zájmového spektra. Solidaritu mohli projevovat jednotliví dárci jak průběžně, tak i v návaznosti na záměrně vybrané či pravidelné (např. vánoční) sbírky.

Postupně se v těchto aktivitách často prosazovaly a etablovaly ženy, a to i mimo výše zmíněné církevní prostředí, příkladem může být aktivita čerstvě založeného Amerického klubu dam ve prospěch raněných či nemocných vojáků v době prusko-rakouské války v roce 1866.⁷

Sbírky se konaly i v národním zájmu. Důležitým mezníkem byly příspěvky na Matici českou od počátku třicátých let 19. století. To sice nebyly v pravém slova smyslu sbírky, ale přihlášení se ke členství v instituci, která měla za cíl vydávat a rozšiřovat vědeckou a odbornou literaturu v českém jazyce a propojovat centrum s regiony. Informace o členské základně publikované na stránkách Časopisu Muzea Království českého pak bylo velkou motivací pro ostatní. Tento systém se využíval i u mnoha dalších finančních sbírek.⁸ Revoluční události roku 1848 přinesly například i sbírku, lze

říci, politického charakteru, totiž na podporu delegace, která odjížděla koncem března s první pražskou peticí do Vídně.

Česká vlastenecká veřejnost si cenila vzdělání, od poloviny čtyřicátých let 19. století tak stálo v centru jejího zájmu zřízení české průmyslové školy. Idea se zrodila v rámci Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách. Díky – moderně řečeno – propagaci v Havlíčkem redigovaných Pražských novinách, byl ohlas mimořádný. Mimořádný až tak, že byly sbírky úředně zakázány, i z toho důvodu, že neměly všechna tehdy vyžadovaná právní povolení. V Pražských novinách také vycházely informace o tom, kdo a kolik daroval. Havlíčkovi se na redakčním stole vršily i průvodní dopisy k těmto darům, zdaleka se ovšem nedochovaly kompletně. Jistý Josef Novotný tak např. tlumočil stanovisko své obce v dopise dne 25. ledna 1847:

„Velectěný Pane redaktore!

Jako sluneční paprsek od východu až k západu svítí a studenou půdu zahřívá, tak právě oučinkovalo v Golčověm

⁷ Blíže SECKÁ 2007.

⁸ HROCH 1999, zejména s. 230–233, podrobněji pak HROCH – VEVERKA 1957, s. 153–159.

Obr. 4. Kramářský tisk o tom, jak se Anna Náprstková (1788–1873) a jistý „doktor Jakš“ (snad Anton rytíř von Jaksch von Wartenhorst, 1810–1887) stali kmotry dítěte narozeného v chudé pražské rodině. ŽÁČEK [1868].

*Jeníkově, blíž Čáslavi položeném městečku 206 čísel počítajícím, ono v českých Pražských novinách podané prohlášení o zřízení vzorní průmyslové české školy v Praze. Mysl totiž mnohým oznámením tímto byla tak osvícena a srdce tak zahřáté, že uznávajíce v tom základ budoucího blaha naše milé vlasti, ihned se prohlásili, aby se z našeho městečka nějaký příspěvek k dosažení toho každému vlastimilu vítaného úmyslu zaslal. Nezůstalo to však jedině při tomto prohlášení, neb v příloze Vám zaslanych 37 f. 30 kr. stříbra s poznamenáním přispívajících patrný jest důkaz uskutečnění nadzminěného prohlášení. Nenit' to ovšem veliká částka; kdo však mohovitost jednotlivých obývatelů našeho sídla zná, uznati musí, že jsme učinili, seč jsme byli.*⁹

Projekt české průmyslové školy byl zanedlouho po tomto dopisu úředně zmařen, sbírky zakázány, peníze, aby neležely „nadarmo“, byly organizátory svěřeny továrníkovi Václavu Červinkovi, který s jejich pomocí mohl zvelebit svůj podnik a poté peníze s úrokem vrátit. Tento plán se ovšem nenaplnil, peníze byly po letech s obtížemi „dobývány“ a v celku

už shromážděny ani nebyly. Česká průmyslová škola byla otevřena až v roce 1857.¹⁰ V té době už probíhala i sbírka na české pedagogium, které mělo být zbudováno v Mladé Boleslavi. Tam už se učitelé na svou budoucí profesi připravovali, ale toto studium mělo být v nově zamýšlené instituci zkvalitněno. Mělnický vikář Vojtěch Zuman a mladoboleslavský vikář Vincenc Procházka vymohli u konzistoře 18. prosince 1856 povolení a v lednu 1857 se začalo sbírat. Ale idea vzniku českého pedagogia byla udušena v samém zárodku. Ráz ústavu, který měl programově sloužit „národnímu zájmu“, vyvolal negativní úřední reakci a pražský místodržitel Mecséry jeho realizaci zakázal. Peníze měly být dárcům vráceny, což se také postupně realizovalo.¹¹

Sbírky na Národní divadlo jsou v kontextu sbírek v národním zájmu bezesporu nejznámější. Ještě v polovině čtyřicátých let se ovšem ve snaze o zřízení Národního divadla neuvážovalo o sbírkách, ale o modernějším systému – zřízení akciové společnosti.¹² Idea českého divadla byla po porážce revoluce rychle vzkříšena. Dne 10. července 1850 podal Antonín Pravoslav Trojan žádost o povolení organizovat sbírky na Národní divadlo. Žádost adresoval vojenskému velitelství Prahy. V Praze panoval stav obležení a o všem podstatném rozhodovalo právě vojenské velitelství. V srpnu 1850 vznikl Sbor pro zřízení českého Národního divadla a ode dne 12. září stál v jeho čele František Palacký. Sbor byl velmi početný, zpočátku měl 120–140 členů a to ještě mnozí volbu z různých důvodů nepřijali. Se žádostí o příspěvky se na veřejnost jeho představitelé obraceli bez prodlení všemi dostupnými prostředky.

Sbírky probíhaly s různou intenzitou po desetiletí, peníze se měly shromažďovat prostřednictvím obecních úřadů a poté se zasílaly Sboru pro zřízení českého Národního divadla. Ale ani tento projekt se neobešel bez úřední pozornosti a následných zákazů, což se týkalo počátkem padesátých let zejména limitů, které omezovaly osobní angažmá „sběratelů“, navštěvujících jednotlivé domácnosti. Takové návštěvy byly vnímány jako potenciálně nebezpečné „politické rejdy“. Peníze ve prospěch Národního divadla bylo možné složit v hotovosti, ale bylo možné je také takzvaně „upsat“, tedy přislíbit s tím, že budou složeny, až se začne stavět. Podrobný výčet hodnoty těchto sbírek, ale i různých kuriózních nabídek uvádí ve své práci František Adolf Šubert.¹³

Zájem o osud budoucího Národního divadla se logicky, stejně jako v jiných projektech odrazil také v publicistice. Karel Havlíček se se svými čtenáři podělil o radost z prvních úspěchů sbírek. Hájl nejen samotnou ideu Národního divadla, ale promýšlel také další související záležitosti. Jednou z nich byla i otázka výše příspěvků: „Každý budiž důmyslný ve vyhledávání rozmanitých způsobů a prostředků, jimižto by se peníze sehnati daly! Malými, ale hojnými příspěvky nejvíce se pořídí a k tomu právě jest jen zapotřebí horlivých a neunavených sběratelů, neboť malý dárek zřídka kdo upře.“ Havlíček rozporoval názory těch, kteří odmítali na

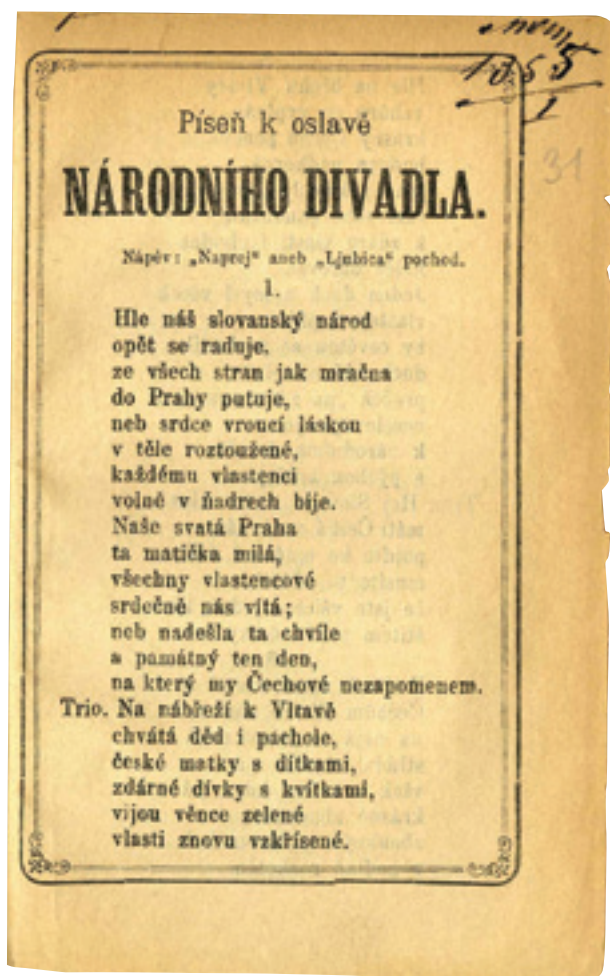
⁹ Přetištěno v ADAM – MARTÍNEK – POKORNÁ et al. 2020, s. 290.

¹⁰ Podrobněji KLEPL 1934.

¹¹ Pro dokreslení lze odkázat na dopis Václava Staňka Karlu Aloisi Vinařickému dne 19. srpna 1857. VINAŘICKÝ 1914, s. 276.

¹² ŠTAIF 2005, zejména s. 144–153.

¹³ ŠUBERT 1881.

Obr. 5a–b. Kramářský tisk napsaný u příležitosti otevření Národního divadla v Praze v roce 1883. ŠUTA [1883].

divadlo přispět, protože se jeho výstavby buď nedožijí anebo se tam ani pro vzdálenost od Prahy nedostanou. Soudil, že to je „pouhá a holá špinavost, která nic obětovati nechce na věci, které se nedají hned na místě sníst nebo vypít“. Ironizoval podobně uvažující lidi i tím, že radil: „tam nejlépe bude mlčeti, pomysli si, že maňas zůstane maňasem, dáti takovému svobodnému občanu ještě ze své kapsy na žejdlík kořalky, aby ji vypil na dobrý zdar českého národního divadla, a jíti o dům dále k moudřejším a pořádnějším lidem.“¹⁴

Částky byly v průběhu oněch zhruba třiceti let, které uběhly, než bylo Národní divadlo dostavěno a otevřeno (1881, resp. 1883), různorodé. V závěru budování stavby to byly mimořádně vysoké příspěvky od institucí, od zemského výboru či české spořitelny (tehdy Böhmische Sparkasse). Do sbírky přispěli příslušníci české šlechty, ale i císařského domu, ti samozřejmě dotovali podobné kulturní podniky v rámci celé monarchie. Nepočítejme však jen výši částek, ale myslíme také na to, z jakého majetku kdo a co dává, i proto je koneckonců na Hellichově oponě Národního divadla symbolicky vystižen i onen „vdovin groš“.

Od poloviny 19. století probíhala i sbírka na dostavbu chrámu svatého Víta. Tento symbol Prahy i celého Českého království byl po staletí zanedbáván a poškodily ho i ničivé požáry. V polovině 19. století se rozběhly i dlouho připravované sbírky na opravu této památky, a to díky Václavu Michalu Pešinovi z Čechorodu.¹⁵ Realizace této stavby začala až koncem padesátých let, když byla zajištěna stavba karlínského chrámu, těsně po Pešinově smrti. Chrám sv. Víta byl ovšem dobudován až ve století dvacátém a slavnostně „předán veřejnosti“ v souvislosti se svatováclavským jubileem v roce 1929.

Prostřednictvím sbírek bylo ale obohaceno i Národní muzeum, tehdy Muzeum Království českého. Muzejní sbírky byly – v návaznosti na finanční a prostorové možnosti, ale i iniciativu jednotlivých vedoucích pracovníků – od samého začátku jeho existence (1818) doplňovány jak koupí, tak dary. Finančně náročná byla po roce 1850 např. koupě tzv. Pachlovy archeologické sbírky, která byla ve své době největší v Čechách (přesahovala i samotnou tehdejší muzejní sbírku) a mohla být zakoupena právě díky vyhlášené veřejné sbírce (analogicky ke sbírkám na Národní divadlo).¹⁶

¹⁴ Sbírký na naše Národní divadlo, *Slovan*, 12. 7. 1851, č. 49, s. 65–67, přetištěno v TOBOLKA 1903, s. 759–763, odtud i jednotlivé citáty.

¹⁵ Podrobně viz KOSTÍLKOVÁ 1994; KOSTÍLKOVÁ – PETRASOVÁ 1999.

¹⁶ SKLENÁŘ 2001, zejména s. 224–226.

Obr. 6. Leták z pozůstalosti sběratele Rudolfa Hlavy: „Ve prospěch Národního divadla [pořá]dá zpěvácký spolek „Branislav“ v Jilemnicích za laskavého spoluúčinkování pánů Fr. Jerie, prof. Višňáka a Fr. Budárka pěveckou zábavu dne 21. srpna 1881 v místnostech nové školy.“ Hlava 1881.

V národním zájmu se také vybíralo na různé akce podporující české menšiny mimo vlastní území Království českého. Dokumentována je např. sbírka na českou školu ve Vídni. Velký příliv národnostně českého obyvatelstva do Vídně od poloviny 19. století, kdy se tu rozvinul mimořádně rozsáhlý stavební a podnikatelský ruch, brzy vyvolal apel na to, aby zejména mladí lidé, ať už čerstvě přistěhovalí či potomci děle usedlých, nezůstávali bez možnosti vzdělávat se ve svém mateřském, tedy českém jazyce, resp. aby se snáze a efektivněji prostřednictvím českého jazyka naučili německy.¹⁷ S výukou češtiny pomáhali – ovšem soukromě – někteří Češi ve Vídni usedlí, např. Petr Bílka, František Bedřich Ševčík, ale také někteří kněží. Taková praxe soukromého vyučování se příliš nerozšířila, nemohla tedy pokrýt rostoucí potřebu, a proto sílilo volání po pevnějším organizačním zajištění, tedy zřízení samostatné školy.

Důraz na změny ve vzdělávacím systému souzněly pochopitelně také s celkovou změnou školské praxe od přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Z Československého dělnického spolku vyrůstal od roku 1868 Komitét (výbor) pro zřízení české průmyslové školy ve Vídni, vedle toho

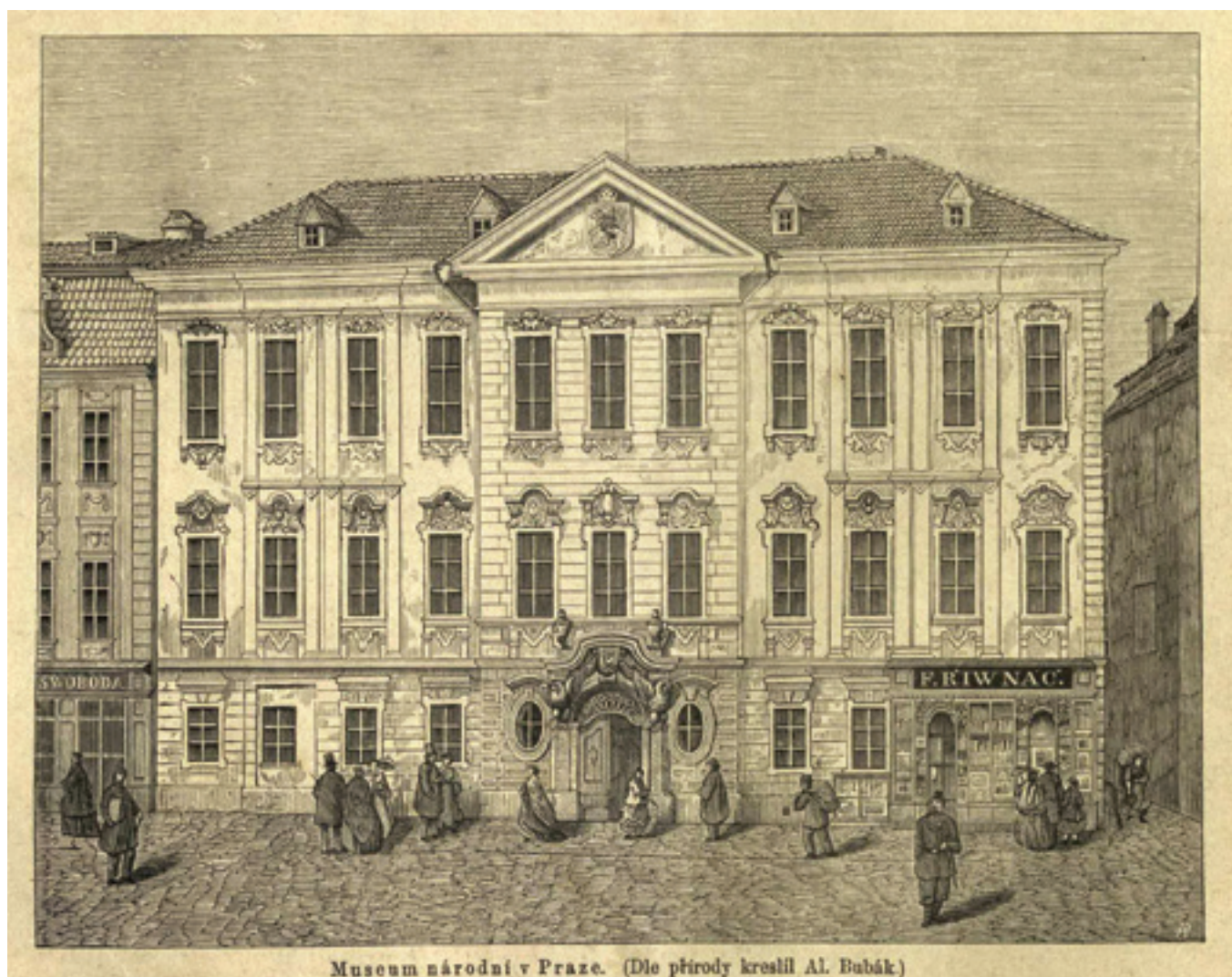

Obr. 7. Propagační tisk z pozůstalosti sběratele Rudolfa Hlavy: „Velká akademie sjednocených česko-slovanských pěveckých spolků ve prospěch Národního divadla dne 17. května 1868 o 12. hod. pol. v Novoměstském divadle z laskavého spoluúčinkování sl. Věkoslavy Blažkové, pp. J. Krejčího, J. Lva a J. Palečka, pak chovanců slav. konservatoře Pražské.“ Praha, Steinhauser a Novák [1868]. Hlava [1868].

existoval Výbor pro zřízení školy obecné. Za účelem sbírky mělo být osloveno české obyvatelstvo jak ve Vídni, tak i v dalších zemích monarchie. Pevný rámec získaly tyto aktivity v roce 1872, kdy se Komitét rozhodl rozšířit svou působnost a změnil svůj název na Spolek Komenský ke zřízení a udržování českých škol ve Vídni. Jeho protektorem a mecenášem se stal Jan hrabě Harrach, významné místo v něm zastával zmíněný Petr Bílka či Alois Vojtěch Šembera, ale i místní vlivné osobnosti. První česká škola spolku Komenský, zřízená právě z výsledku krajanských sbírek, byla otevřena po delších průtazích až v září 1883 na adrese Quellenstrasse 12 v 10. okrese, a protože se jednalo o školu soukromou, její žáci museli skládat zkoušky v Břeclavi.

Od osmdesátých let začaly být v české veřejnosti zakládány – jako reakce na německé národní aktivity a vznik německých národních jednot – národní obranné jednoty a rychle rezonovala jejich různorodá podpora. Ústřední matice

¹⁷ VALEŠ 2007.

Obr. 8. Budova Muzea Království českého v ulici Na Příkopěch. Reprodukce A. Bubáka. Český svět 1917.

školská mezi nimi měla dominantní postavení, v jejím čele stál „vůdce národa“ František Ladislav Rieger. Další z těchto institucí, jmenovitě Národní jednota pošumavská či Národní jednota severočeská, ale i další, které geograficky obepínaly celé české a moravské území, pracovaly ve prospěch obyvatel v národnostně ohrožených oblastech. Prostředkem k tomu byly materiální i finanční sbírky. Sbíralo se průběžně, ale některé kampaně byly soustředěny ke konkrétním datům či událostem, např. ke svátku Všech svatých, jindy při organizovaných výletech či dalších příležitostných akcích, mimořádnou organizační i propagační roli hrál samozřejmě tisk, jak celonárodní, tak vydávaný – byť s mnoha problémy – právě těmito jednotlivými institucemi.¹⁸

Na přelomu 19. a 20. století se úsilí centrálně zaštitit a finančně prospět akcím „v národním zájmu“ zhmotnilo v realizaci „národního kolku“.¹⁹ Jeho institucionální základnou byla čerstvě vzniklá Národní rada česká. Tato rada představovala nadstranický, ale politickými stranami (s výjimkou sociální demokracie) podporovaný orgán, který měl

vystupovat na obranu celonárodních zájmů politických (státoprávní boj, ochrana menšin), hospodářských i kulturních. Představovala nový typ práce ve prospěch národní svépomoci. Fungovala prostřednictvím husté sítě svých důvěrníků jak v jednotlivých organizacích, tak v okresech a obcích, a opírala se tak o místní politické i společenské autority. Zatímco v jiných případech se sbíralo, byť třeba dlouhodobě, na jednotlivé projekty, v tomto případě nešlo o jednorázovou akci či o financování jedné aktivity. Národní kolek byl prodáván v obchodní síti za nízkou cenu (v hodnotě 2, 4, 6, 8, 10 a 20 haléřů), byl vylepován na vstupenky, na dokumenty samosprávných úřadů, byl používán na členské legitimace různých spolků, na pozvánky k národním slavnostem atd. Výnos z tohoto organizovaného národního samofinancování měl být následně centrálně distribuován. Záměr byl hned na počátku mimořádně úspěšný, v letech 1904–1908, jak uvádí Milan Hlavačka, bylo po haléřích vybráno 182 000 korun. Padlo také rozhodnutí, že národní obranné jednoty, které pořádaly své sbírky samostatně, rezignují na distribuci svých

¹⁸ K tématu existuje již bohatá literatura, srov. alespoň obecně ŠRAJEROVÁ 2003; speciálně pak ŠPIRITOVÁ 1993; ŘEHÁČEK 2007; ZAHRA 2008.

¹⁹ HLAVAČKA 2009; 2010.

vlastních kolků a budou mít podíl z výnosu tohoto kolku národního, např. Ústřední matice školská měla získávat 35 procent z celku. Samozřejmě se to neobešlo bez jistého napětí a nesouladu mezi představiteli jednotlivých institucí.

Zakoupení národního kolku znamenalo v této době jasné přihlášení se k národnímu a státoprávnímu programu. V Čechách už bylo takové veřejné rozhodnutí osvědčené, nově se prosazovalo v dalších zemích Koruny české či ve Vídni.

Samostatnou a velmi rozsáhlou kapitolou by byly sbírky „v národním zájmu“ v jednotlivých regionech či městech, kde bylo díky nim vybudováno nesčetné památek, pamětních míst, pomníků atd. Zde bude připomenuta jen stavba jednoho z nich, a to pomníku krále Jiřího z Poděbrad. Osud tohoto pomníku je tu jako *pars pro toto* zmíněn i proto, že byl v roce 2024 prohlášen národní kulturní památkou.²⁰

Pomník, to je velmi hmatatelný důkaz respektu k někomu či k něčemu, je to také věc prestižní a pochopitelně finančně náročná. O pomníku českému panovníkovi Jiřímu z Poděbrad se v Poděbradech diskutovalo od osmdesátých let 19. století, v roce 1883 tu byl založen spolek k jeho realizaci. Návrh pomníku byl zadán významnému sochaři Bohuslavu Schnirchovi, jehož jméno je spjato i s výzdobou Národního divadla. Návrh byl zhotoven, symbolizoval Jiřího na koni po porážce uherského krále Matyáše Korvína u Vilémova v únoru 1469. Organizátory byly vyčísleny i náklady. Sbírkou k vybudování pomníku rezonovaly pochopitelně v samotných Poděbradech, ale sbíralo se po celé zemi. Tlak na rychlou realizaci sílil i proto, že socha měla být vystavena na Jubilejní výstavě v Praze v roce 1891.

Záměr se podařilo uskutečnit, socha byla vztyčena na čestném místě před výstavním palácem a zůstala v Praze i na následující národopisnou výstavu v roce 1895.²¹ V Poděbradech byla socha slavnostně odhalena v srpnu 1896 za účasti politiků z Prahy, velkého počtu návštěvníků z celé země, prý tam bylo na třicet tisíc lidí.

Se sbírkami v národním zájmu souvisely i sbírky ve prospěch Slovanstva. Češi sbírali např. na pohořelé v Krakově po velkém požáru v roce 1850. Krakov byl při třetím dělení Polska připojen k Rakousku, mezi léty 1815–1846 byl centrem samostatné, byť malé Krakovské republiky, po haličském povstání byl v roce 1846 opět připojen jako Vévodství krakovské k Rakousku. Dlouhodobou pozornost poutali ovšem především Jihoslované. Ti bojovali za své osvobození z pout Osmanské říše od dvacátých let 19. století. Česká veřejnost, stejně jako příslušníci jiných národů, tyto jejich snahy průběžně sledovala, jednak díky novinovému, byť často opožděnému zpravodajství, ale také díky beletristické tvorbě, kde byli jihoslovanskí junáci i jejich hrdinné ženské protějšky adorováni a adorovány.²² Češi ale podporovali své slovanské bratry i finančně, výmluvně působí, když např. ve čtyřicátých letech 19. století v jednom ze soupisů dárců figurují nejen Božena a Josef Němcovi, ale jmenovitě i všechny jejich čtyři děti, které věnovaly drobný peníz.

Sbírkou se ovšem konaly v českém prostoru i z loajality k domu rakouskému, kam české země po staletí patřily. Šlo např. o sbírky, které reagovaly na neúspěšný atentát na císaře Františka Josefa 18. února 1853. Reakce české veřejnosti na záchranu císaře byla obdobná jako u dalších národů říše: byly slouženy slavnostní mše za záchranu císaře, ty brzy vystřídalý prosebné obřady za brzké císařovo uzdravení. Byly sepsány děkovné adresy, chystala se pamětní medaile, byly skládány oslavné básně a proslovy. Jedním z autorů byl např. Jan Pravoslav Koubek. Jeho báseň končila následujícími přáními a oslavou mocnáře:

*„Mnohá léta k své a naší slávě
Živ bud' pro blaho všech národů,
Kterýmžto Bůh ve své svaté správě
Dal Tě za krále a vojvodu,
Tyť jsi z těžkých bojů vyšel zdrávě,
Z bojů, plných lsti a podvodu!
Svět ví, že Ty Pane! umíš vítěziti,
Když se bitvy hrom, neb zrada na Tě zřítí!“²³*

Jedním z projevů loajality byly i v tomto případě finanční sbírky, jejich výnos ale nebyl určen „oběti“ atentátu, ale symbolicky jeho jménem jiným potřebnějším. Pražská městská rada se rozhodla na „věčnou památku“ záchraně Jeho Veličenstva založit měšťanskou fundaci, tedy nadaci, do níž bylo vloženo z městské pokladny 1500 zlatých a na místě bylo upsáno od přítomných dalších 1700 zlatých. Nadace nesla jméno císaře Františka Josefa a měla poskytovat charitativní podporu potřebným. Kromě této nadace byly už v prvních dnech po atentátu odevzdávány pražskému místodržitelství finanční dary i z jiných měst a míst s obvyklým určením „k podporování chudých“. Spontánně vznikaly nadace nesoucí císařovo jméno i v dalších institucích, kupříkladu na akademickém českém gymnáziu, tam konkrétně k podpoře dvou chudých studentů. Ve Vídni během prvních dvou dnů po atentátu na císaře vznikla i jiná charitativní iniciativa, totiž sbírka, jejíž výše byla v Pražských novinách 23. února vyčíslena na 12 000 zlatých. Tyto peníze byly určeny pro vojáky a důstojníky poraněné 6. února téhož roku v Miláně.

Česká veřejnost vzala brzy za svůj podnět mladšího císařova bratra Ferdinanda Maxmiliána ze dne 27. února 1853, aby byl na paměť šťastné císařovy záchraně ve Vídni postaven votivní chrám. V Pražských novinách pak pravidelně vycházely seznamy těch, kteří přispěli na jednotlivé projekty, obvykle nechyběla sociální charakteristika dárců i součty těchto darů. Sbíralo se kromě jednotlivých dílčích i regionálně vymezených projektů také na stavbu chrámu ve Vídni, na Dětskou nemocnici Františka Josefa u sv. Lazara v Praze či na Nadaci Františka Josefa pro chudé měšťany u sv. Bartoloměje tamtéž. Všechny tyto záměry byly oficiálně motivovány jako projev díků za záchranu císaře. V rámci

²⁰ Za informace v této pasáži vděčím Mgr. Veronice Krškové. Srov. ŠMILAUEROVÁ 2005, s. 85. Využila jsem též informace z textů připravených pro výstavu o počátcích a vzniku sochy, jejichž autorkou byla Jana Hrabětová z Polabského muzea v Poděbradech.

²¹ Foto bylo otištěno v KRONBAUER 1892, s. 37.

²² POKORNÁ 2001.

²³ Cituji poslední sloku z KOUBEK 1853.

celé monarchie ovšem probíhaly také různé půjčky ve prospěch státních financí, připomenout je tu třeba tzv. národní půjčku.

Státní rozpočet rakouské monarchie byl neustále napjatý, neboť se nedařilo udržet v rovnováze mimořádně velké státní výdaje a nedostatečné zdroje. Za těchto okolností se stát přirozeně uchýlil k půjčkám. Jedna půjčka měla speciální charakter, spojovala totiž získání potřebných finančních prostředků s osvědčením loajality. Tato národní půjčka měla získat finanční prostředky na náročné infrastrukturní projekty, dále umožnit obyvatelstvu investovat do cenných papírů a vlastně spořit; od začátku se ale také kladl velký důraz na spojení osobní budoucnosti s budoucností státu, na identifikaci se státem. Na této operaci se mělo pokud možno podílet všechno obyvatelstvo, a to na dobrovolné bázi. Tím se odlišovala od podobných dřívějších akcí. Podpisové archy byly veřejně vystaveny, aby se nikdo nevyhnul vlastenecké povinnosti, jak se uvádělo.

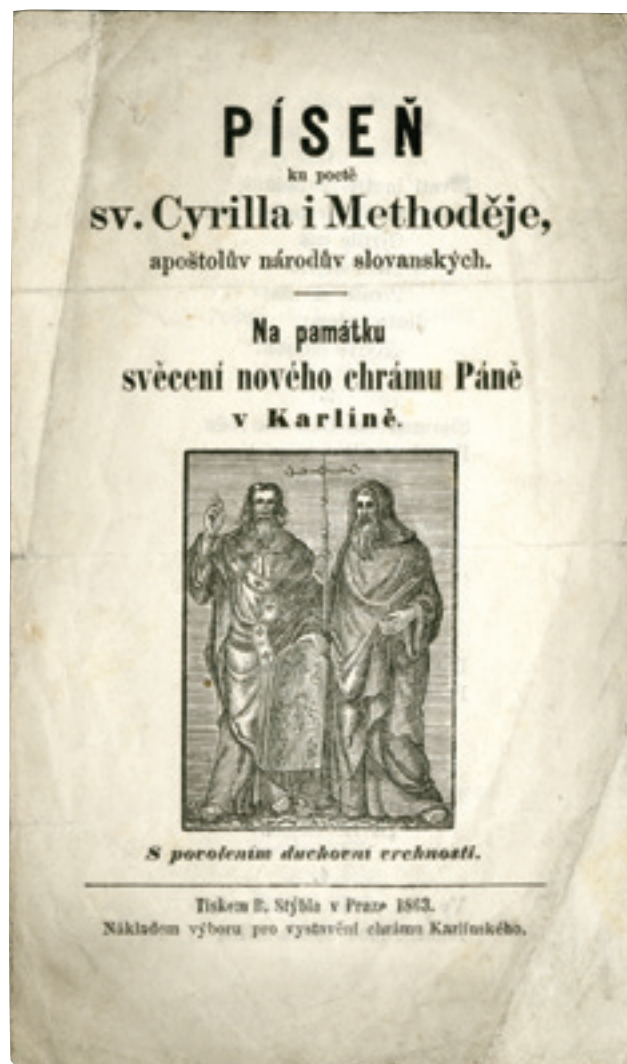
Právě projevení spontánního dobrovolného patriotismu zvláště nižších tříd mělo poskytnout (také zahraničí) důkaz identifikace obyvatelstva, Rakušanů, se svým státem, existujícím politickým systémem, dynastií i momentálním vládcem. Půjčka přinesla z finančního hlediska úspěch, byť vynucený. Už během měsíce byl upsán obnos ve výši 500 000 zlatých, celkem bylo vybráno 500 milionů.²⁴ Rakouská monarchie nebyla v tomto směru jediná, podobné sbírky byly vyhlášovány i v jiných státech Evropy.

Masivnost propagandy, soustředěný a široce rozprostřený tlak a také skutečnost, že půjčka byla cílena i na „malého muže“, to všechno můžeme považovat za důvody takového úspěchu půjčky. Nejmenší obnos, který bylo možné upsat u dřívějších státních půjček, činil totiž 1000 zlatých, u této národní půjčky to ovšem byla částka 20 zlatých a navíc byla, např. u státních zaměstnanců, vlastně vynucovaná. Propagandistický ráz byl dán už názvem – nikoli státní půjčka nebo jen půjčka, nýbrž „národní půjčka“.

Loajalita k domu rakouskému se měla demonstrovat i ve veřejném prostoru. Takovou příležitostí bylo odhalení pomníku maršálu Radeckému 13. listopadu 1858 v Praze na Malostranském náměstí.²⁵

Jan Josef Václav Radecký z Radče ztělesňoval rakouské vojenské ctnosti a úspěchy. Účastnil se již bitvy o Bělehrad proti Turkům v roce 1788, prožil napoleonské války, sloužil rakouským císařům i v dalších letech a v revolučním období v letech 1848–1849 udržel pro mocnářství severoitalské državy. Radecký odešel na odpočinek v roce 1857 a po jeho smrti 5. ledna 1858 císař osobně velel jednotkám, které mu na pohřbu vzdávaly čest.

Radeckého chtěli uctít v Praze postavením pomníku již v roce 1849. Nakonec byl záměr uskutečněn na základě návrhu Christiana Rubena. Dominantu – stojícího maršála – neslo na štítě osm vojáků, reprezentantů nikoli jednotlivých národů, jak bylo původně zamýšleno, ale jednotlivých rakouských „zbraní“. Byl promyšlen i systém financování, nejen z institucionálních zdrojů, ale i ze sbírek mezi

Obr. 9. Kramářský tisk vydaný u příležitosti vysvěcení kostela sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně pražským arcibiskupem dne 18. 10. 1863. Píseň 1863.

obyvatelstvem monarchie. Nejvíce se vybralo mezi důstojnickým sborem v Itálii. Odhalení pomníku bylo plánováno na listopad, kdy měl (2. listopadu) maršál dovršit 98. rok svého života, onoho dne se už ale nedožil. Slavnost na Malostranském náměstí se konala za účasti císařského páru, ale byla samozřejmě pod přísným dohledem úřadů.

Výše už bylo zmíněno, že mnohé aktivity týkající se projevů solidarity byly od nepaměti spjaty s církevními institucemi. Sbírkové se ale konaly i ve prospěch samotné církve, resp. církví: na opravu chrámů a péči o jejich vybavení se vybíralo a vybírá dodnes. V polovině padesátých let 19. století se vybíralo např. na stavbu chrámu v Karlíně, rychle rostoucího pražského předměstí. Právě ke sbírkám na tento chrám vyzýval pražský arcibiskup Bedřich ze Schwarzenbergu, nikoliv na souběžně probíhající sbírku na Národní divadlo. Havlíček vůči němu tehdy ve výše citovaném článku z roku 1851 polemicky argumentoval, že stavbu chrámu má financovat sama církev, zatímco stavba divadla je

²⁴ Důkladně zpracoval BERGER WALDENEGG 2002.

²⁵ Podrobně HOJDA – POKORNÝ 1996, kapitola Rakouská sláva, s. 44–53.

závislá právě jen na veřejných sbírkách. Slavnostní položení základního kamene ke karlínskému chrámu svatých Cyrila a Metoděje proběhlo slavnostně v červnu 1854 za účasti císařských manželů. Byla to jejich první cesta do Prahy, svatba se konala 23. dubna téhož roku. Trvalo ovšem celá další desetiletí, než byl chrám dostavěn a dozdoben. Dodnes tvoří dominantu Karlínského náměstí.

Závěrem

V této studii nejde o souhrnný výčet všech motivací ke sbírkám, natožpak o výčet jednotlivých projektů a jejich „úspěchů“, odrážejících se ve výši vybraných finančních prostředků či hodnoty vybraných materiálních předmětů. Stávající nástin možné struktury sbírek je nesporně jen jedním z možných, struktura by mohla být členitější, resp. vnitřně nuancovanější.

K úspěchu sbírek vedla synergie řady faktorů: naformulování cíle, jeho společenská relevance, zvolený záměr, schopnosti a vytrvalost organizátorů, dobře zvolená a využitá propagace. Při posuzování výsledků sbírek je třeba také vzít v úvahu společenskou situaci a konkrétní hospodářské poměry. Svou psychologickou roli mohla hrát také vzdálenost stanoveného cíle v době započetí sbírek, ale i vliv osobnosti, které stály konkrétním projektům v čele. Při propagaci sbírek se mohlo počítat nejen s racionální argumentací, ale přesvědčivostí se dosáhlo i využitím citových argumentů (např. kramářské písně). Všechny tyto faktory mohly hrát svou roli, ale jejich výsledný efekt je jen zřídka doložitelný, či dokonce měřitelný.

Projevy solidarity pochopitelně nezačínaly v 19. století, na které je tato studie zaměřena, ale ani v něm nekončily a nekončí. Jejich historie pokračovala i ve století dvacátém, jak v dobách míru, tak v dobách válečných či v dobách politického útlaku. Potřeba solidarity ale nemizí ani v dnešní době, s ohledem na vnitrostátní problémy, natožpak z hlediska konfliktů zahraničních, geograficky vzdálených i naší vlasti velmi blízkých. Ve všech takových případech zůstává v platnosti ono dávné „*těm nešťastným příspěj k pomoci*“.

Prameny:

Knihovna Národního muzea, Pozůstalost Rudolfa Hlavy, fond Varia

Hlava [1868]: *Velká akademie sjednocených česko-slovan-
ských pěveckých spolků ve prospěch Národního divadla
dne 17. května 1868 o 12. hod. pol. v Novoměstském diva-
dle z laskavého spoluúčinkování sl. Věkoslavy Blažkové,
pp. J. Krejčího, J. Lva a J. Palečka, pak chovanců slav. kon-
servatoře Pražské.* Praha: Steinhauser a Novák, [1868].

Hlava 1881: *Ve prospěch Národního divadla [pořádá] zpě-
vácký spolek „Branislav“ v Jilemnici za laskavého spoluúčin-
kování pánů Fr. Jerie, prof. Višňáka a Fr. Budárka pěveckou
zábavu dne 21. srpna 1881 v místnostech nové školy.*

**Knihovna Národního muzea, Sbírká kramářských písní
CHLÁDEK [1892]:** CHLÁDEK, Josef. *Píseň o nešťastných
hornících v Příbrami.* Litomyšl, Vladimír Augusta, [1892].

PARKOS [1892]: PARKOS, Antonín: *Truchlivá píseň
o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t. r. na Ho-
rách Březových u Příbrami.* Praha, Julius Janů, [1892].

Píseň 1863: Píseň ku počtě sv. Cyrilla i Metoděje, apo-
štolův národův slovanských. Na památku svěcení nového
chrámu v Karlíně. Praha: Výbor pro vystavění chrámu Kar-
línského, 1863.

ŠUTA [1883]: ŠUTA, Václav. *Píseň k oslavě Národního di-
vadla.* Praha, Jan Spurný, [1883].

Truchlozpěv 1845: *Truchlozpěv o velké powodni w Če-
chách dne 29. března 1845.* Praha, s. n., 1845.

ŽÁČEK [1868]: ŽÁČEK, František. *Nowá pješeň o dobro-
činném skutku genž se stal roku 1868 dne 26. listopadu.* Pra-
ha: Jan Spurný, [1868].

Český svět 1917: *Český svět* 13, 19. 1. 1917, č. 21, s. [3].

KOUBEK 1853: KOUBEK, Jan Pravoslav. Dne 18. února
1853. *Pražské nowiny*, 2. 3. 1853, č. 52, s. 1.

KRONBAUER 1892: KRONBAUER, Rudolf Jaroslav.
Naše jubilejní výstava. Praha: Jos. R. Vilímek, 1892.

Pražské nowiny 1846: Domácí záležitosti. *Pražské nowiny*,
23. 4. 1846, č. 32, s. 1.

TOBOLKA 1903: TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Karla Hav-
lička Borovského Politické spisy III, sv. 2.* Praha: Nákladem
Jana Laichtera, 1903, s. 759–763.

VINAŘICKÝ 1914: SLAVÍK, Václav Otakar – ŠAFRÁ-
NEK, Jan (edd.). VINAŘICKÝ, Karel Alois. *Karla Aloisa
Vinařického Korrespondence a spisy pamětní: na památ-
ku stých jeho narozenin.* 3. Praha: Česká akademie císaře
Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1914.

Literatura:

ADAM – MARTÍNEK – POKORNÁ et al. 2020: ADAM,
Robert – MARTÍNEK, František – POKORNÁ, Magdaléna –
PÍŠA, Petr – RYCHNOVSKÁ, Lucie (edd.). *Karel Havlí-
ček. Korespondence III. 1845–1847.* Praha: Nakladatelství
Lidové noviny, 2020.

BERGER WALDENEGG 2002: BERGER WAL-
DENEGG, Georg Christoph. *Mit vereinten Kräften! Zum
Verhältnis von Herrschaftspraxis und Systemkonsolidierung
im Neoabsolutismus am Beispiel der Nationalanleihe von
1854.* Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2002.

HLAVAČKA 2009: HLAVAČKA, Milan. Národní kolek
na Moravě. In: AMBROŽOVÁ, Hana et al. (edd.). *Historik
na Moravě: profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice
moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují
jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám.* Brno: Matic
moravská, 2009, s. 489–502.

HLAVAČKA 2010: HLAVAČKA Milan. Der National-
stempel: Die Selbstfinanzierung der Nation am Rande der
Gesetzlichkeit. In: HLAVAČKA, Milan – POKORNÁ, Mag-
daléna – PAVLÍČEK Tomáš W. et al. *Collective and Individ-
ual Patronage and the Culture of Public Donation in Civil
Society in the 19th and 20 Centuries in Central Europe.* Prague:
The Institute of History, 2010, s. 248–258.

HOJDA – POKORNÝ 1996: HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ,
Jiří. *Pomníky a zapomínky.* Praha – Litomyšl: Paseka, 1996.

- HROCH – VEVERKA 1957:** HROCH, Miroslav – VEVERKA, A. K otázce sociální skladby české obrozenské společnosti (rozbor společenského složení vlastenců kolem Českého musea a Matice české v letech 1827–1848). *Dějepis ve škole* 4, č. 4, 1957, s. 153–159.
- HROCH 1999:** HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- KAZBUNDA 2013:** KAZBUNDA, Karel. *Karel Havlíček Borovský*. II. díl. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 2013.
- KLEPL 1934:** KLEPL, Josef. *Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách: 1833–1933*. Praha: nákl. vl., 1934.
- KOSTÍLKOVÁ – PETRASOVÁ 1999:** KOSTÍLKOVÁ, Marie – PETRASOVÁ, Taťána. *Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta na Hradě pražském I., 1842–1871*. Praha: Artefactum, 1999.
- KOSTÍLKOVÁ 1994:** KOSTÍLKOVÁ, Marie. *Katedrál svatého Víta. II. Dostavba*. Praha: Správa Pražského hradu, 1994.
- LENDEROVÁ 2013:** LENDEROVÁ, Milena. *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové*. Praha: Paseka, 2013.
- POKORNÁ 2001:** POKORNÁ, Magdaléna. *Milován a sledován. Český spisovatel Prokop Chocholoušek (1819–1864)*. Praha: Práh – Archiv Akademie věd České republiky, 2001.
- ŘEHÁČEK 2007:** ŘEHÁČEK, Karel. Ústřední matice školská v letech 1918–1951. *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97–130.
- SECKÁ 2007:** SECKÁ, Milena. Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In: VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 205–220.
- SKLENÁŘ 2001:** SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti: Příběh Národního muzea*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.
- ŠMILAUEROVÁ 2005:** ŠMILAUEROVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí. Díl 2. (1850–1948)*. Praha: Scriptorium, 2005.
- ŠPIRITOVÁ 1993:** ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Ústřední matice školská v letech 1880–1919. Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195.
- ŠRAJEROVÁ 2003:** ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2003.
- ŠTAIF 2005:** ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*. Praha: Dokořán, 2005.
- ŠUBERT 1881:** ŠUBERT, František Adolf. *Národní divadlo v Praze: Dějiny jeho i stavba dokončená*. Praha: J. Otto, 1881.
- VALEŠ 2007:** VALEŠ, Vlasta. České pedagogické snahy ve Vídni před založením Školského spolku „Komenský“. In: MIKULEC, Jiří – POLÍVKA, Miloslav (edd.). *Per saecula ad tempora nostra, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Svazek 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2007, s. 744–750.
- ZAHRA 2008:** ZAHRA, Tara. *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca: Cornell University Press, 2008.

Magdaléna Pokorná

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Prosecká 76

190 00 Praha 9

ZPRÁVA O ČINNOSTI MATICE ČESKÉ ZA ROK 2025

V roce 2025 Matice česká opět pokračovala v oblíbených kulturních programech a zapojovala se do podpory literární paměti v regionech.

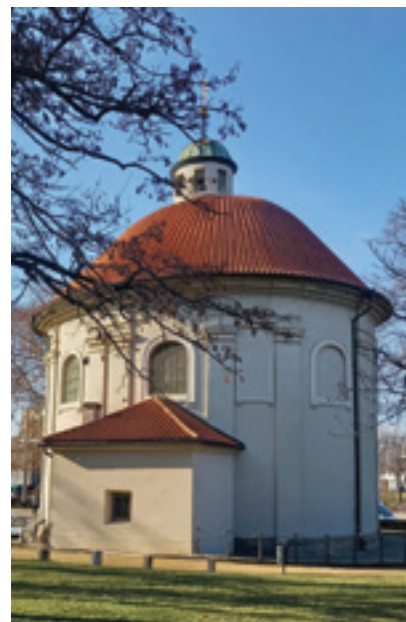
První akce se uskutečnila dne 11. února, kdy jsme měli možnost spatřit historické prostory kláštera minoritů u sv. Jakuba Většího na Starém Městě pražském, který prošel rozsáhlou obnovou. Zvláště působivá byla návštěva bývalého letního refektáře, který krátce po vzniku Národního muzea v roce 1818 sloužil jako depozitář postupně získávaných sbírek. Díky laskavosti Galerie hlavního města Prahy jsme na konci února navštívili Bílkovu vilu, kde se nám dostalo kvalitního výkladu. V březnu jsme zahájili komentované prohlídky částí stálé expozice *Dějiny* v Historické budově Národního muzea. Středověkými dějinami nás provedli odborní pracovníci Národního muzea Petr Příbyl a Luboš Polanský, 17. a 18. století nám představila Jana Kunešová a nakonec nás se závěrečnou částí, zaměřenou na české dějiny 19. století, podrobně seznámila Jana Mezerová, spoluautorka expozice.

Pokračoval také oblíbený cyklus komentovaných prohlídek pražských kostelů. Nejdříve měli členové možnost blíže poznat pozoruhodný kostel sv. Rocha, Šebestiána a Rozálie dne 2. března. Zde nám erudovaný komentář podal žižkovský farář Vít Uher. Na konci dubna se uskutečnila hojně navštívená prohlídka kostela sv. Ignáce na Karlově náměstí, kde se nám věnovala Petra Oulíková z Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. S ní jsme se vydali i v říjnu za poznáním kostela sv. Markéty v Královicích, který se nachází v areálu bývalého hradiště, kde podle pověsti měla přijít na svět Markéta, dcera Václava II. Nad očekávání jsme měli ještě možnost navštívit nedalekou renesanční tvrz s malovanými záklopovými stropy, která prošla náročnou rekonstrukcí.

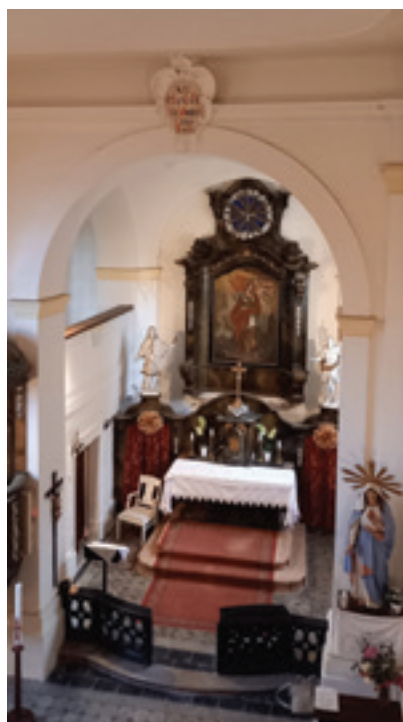
Navázali jsme také na komentované návštěvy pražských divadelních scén. Dne 19. března proběhla prohlídka Divadla pod Palmovkou, kde jsme se díky Zdeňku Flumovi důkladně seznámili se zákulisím tohoto zajímavého divadla v Praze 8.

Obr. 1. Letní refektář minoritského kláštera u sv. Jakuba Většího na Starém Městě pražském se stal v červenci 1818 na jeden rok prvním místem, kde nově založené Vlastenské muzeum (dnes Národní muzeum) shromažďovalo sbírky. Areál kláštera jsme navštívili dne 11. února 2025. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 2a–b. Dne 2. března 2025 se za velkého zájmu podařila prohlídka kostela sv. Rocha, Šebestiána a Rozálie na Olšanském náměstí. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 3a–b. V sobotu 11. října 2025 se uskutečnila prohlídka kostela sv. Markéty v Královicích s dr. Petrou Oulíkovou. Kostel byl roku 1739 barokně přestaven díky finanční podpoře Marie Terezie Savojské. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 4. V rámci matičního přednáškového jarního cyklu *Vltavo, Vltavo!* nás dne 8. dubna 2025 dr. Jan Pařez seznámil s projektem splavnění Vltavy v letech 1640–1643. Foto: Pavel Muchka.

Dubnový přednáškový cyklus pod názvem *Vltavo, Vltavo!* reagoval na celoroční projekty Národního památkového ústavu k počtě české národní řeky, který vyvrcholil velkolepou výstavou na Pražském hradě. První přednášku měl Jan Pařez z Královské kanonie premonstrátů na Strahově pod názvem *Vltavský sen opata Kryšpína*. Přiblížila nám projekt splavnění Vltavy z let 1640–1643 jako důležité a rozvíjející se obchodní trasy, za kterým stál strahovský opat Kryšpín Fuk z Hradiště. Další přednášku pod názvem *Zemská samospráva a vodní hospodářství* připravil Milan Hlavačka z Historického ústavu AV ČR, který se pokusil přehledně představit zásadní regulační úpravy toku Vltavy v 19. století. Cyklus pak zakončila Kateřina Bečková z Muzea Prahy s obrazově mimořádně bohatou přednáškou pod názvem *Proměny vltavských břehů v Praze 19. a 20. století*. Ukázala pražské břehy v minulosti jako členité výrobní oblasti, dnes již plnicí rekreační funkci. Všechny výše uvedené přednášky byly natočeny a jsou online přístupné na YouTube Společnosti Národního muzea. K přednáškovému cyklu bylo připraveno několik doprovodných programů. V květnu se uskutečnily návštěvy dvou „vltavských“ expozic – Muzea pražského vodárenství v areálu podolské vodárny a výstavy *Zaniklé Podskalí a život na Vltavě* v Podskalské celnici na Výtoni, kde nám výklad podala Hana Hubková z Muzea Prahy. V červnu nás Miroslav Bartoň provedl celým areálem vodní elektrárny na Štvanici, vybudované v letech 1903 až 1914. Jeho obsáhlý výklad byl opřen o jeho dlouholetý archivní výzkum, který publikoval i knižně. Ve stejném měsíci jsme měli možnost projít s Marianou Lebedovou z Českého muzea hudby výstavou

Má vlast, připravenou v Historické budově Národního muzea u příležitosti 200. výročí narození Bedřicha Smetany.

Národní muzeum na rok 2025 připravilo několik skutečně mimořádných mezinárodních výstav – *Čingischán a 100 pokladů*, *100 příběhů*, které jsme prošli s jejich hlavní autorkou Helenou Heroldovou, kurátorkou fondů Čína, Tibet, Mongolsko, Vietnam v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur.

Nejen pro členy Matice české byly připraveny prezentace nových knih. Ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR jsme se na konci dubna v přednáškovém sále Historické budovy Národního muzea díky Václavu Smyčkoví seznámili s monumentální publikací *Tvoření literaturou. Společné dějiny česky a německy psané literatury v českých zemích (1760–1920)*. Na prezentaci pak v červnu navázala mimopražská vycházka do Ústí nad Labem, kde jsme navštívili vybrané vily německých podnikatelů (Wolfrumova vila, vila Hanse Weinmanna) a zvláště rozsáhlou expozici *Naši Němci* v Muzeu města Ústí nad Labem, zde se nám dlouho věnoval Jan Vondrouš.

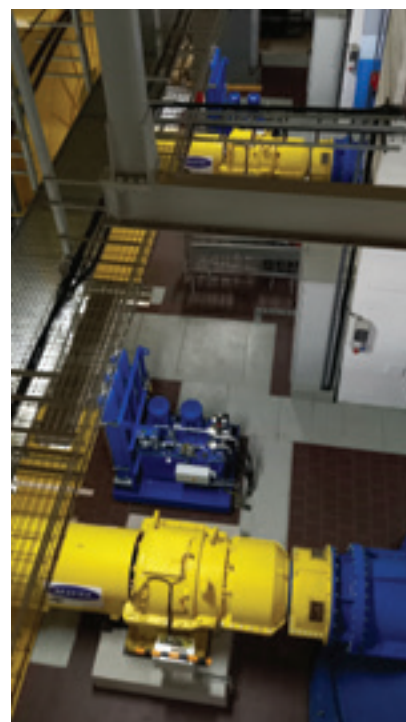
V květnu nás Jaromír Slomek seznámil s literárním bedekrem *Prahou Karla Havlíčka Borovského a Boženy Němcové*, jež vydalo Nakladatelství Academia. Přednášku zpestřila bohatá obrazová dokumentace, kterou zajistil fotograf Robert Sedmík, kromě fasád domů to byly také sbírkové předměty z fondů Národního muzea. Ve stejný měsíc nám Martin Nekola představil svoji novou publikaci pod názvem *Český Marco Polo*, pojednávající o pozoruhodném cestovateli Bohumilu Pospíšilovi.

Obr. 5. Jarní přednáškový cyklus zakončila dne 22. dubna 2025 dr. Kateřina Bečková přednáškou o proměnách pražských vltavských břehů v 19. a 20. století. Foto: Pavel Muchka.

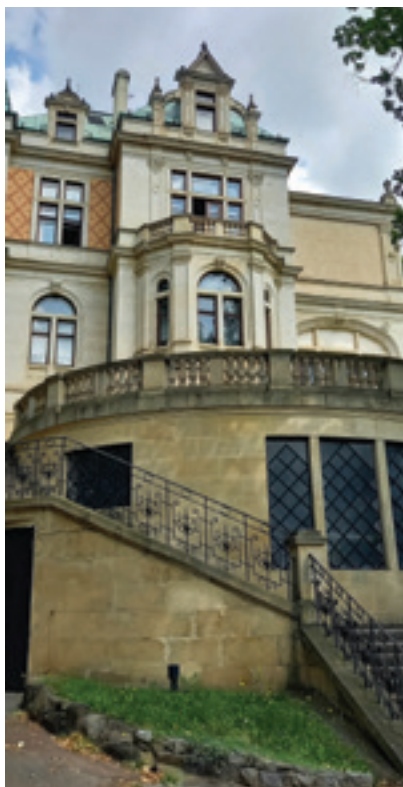
Obr. 6a–b. Mimořádná byla podrobná prohlídka vodní elektrárny na Štvanici dne 3. června 2025, kde se nám věnoval Ing. Miroslav Bartoň. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 7. Z věže vodní elektrárny na Štvanici je úchvatný výhled na historické centrum Prahy. Foto: Pavel Muchka.

Ani v srpnu Matice česká nezahálela a připravila pro členy prohlídku areálu budoucího pražského Muzea železnice a elektrotechniky Národního technického muzea u Masarykova nádraží, kde nás překvapila mimořádná zachovalost stavebních prvků z poloviny 19. století. Netradičně pojatou výstavou *Poslední muzeum? Karáskova galerie*

pro vaše století v Letohrádku Hvězda nás provedl Karel Kolařík, spoluautor výstavy a odborný pracovník Památníku národního písemnictví. Zajímavá pak byla prohlídka interiéru původně barokního zámku podle projektu Kiliána Ignáce Dientzenhofera ve Veleslavíně s Pavlem Charváttem. Na začátku 20. století zde vzniklo přestavbou nervové

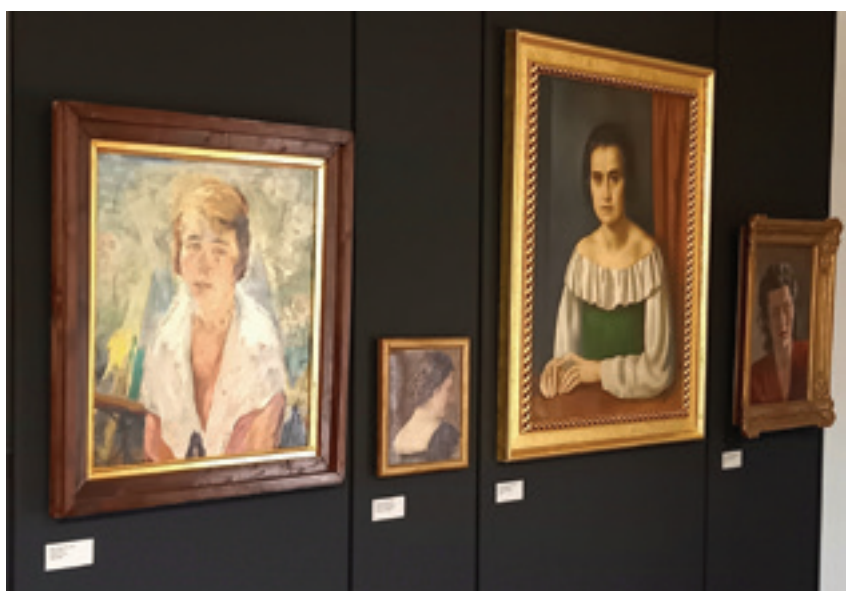

Obr. 8a–b. Matiční exkurze zaměřená na dějiny českých Němců směřovala dne 17. června 2025 do Ústí nad Labem, kde jsme nejdříve navštívili interiéry běžně nepřístupné vily Carla Georga Wolfruma, postavené v letech 1887–1910 podle projektu Hanse Miksche a Juliana Niedzielskiho. Dnes je zde sídlo Českého rozhlasu Sever. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 9. Jaromír Slomek za pomoci bohaté obrazové dokumentace představil dne 13. května 2025 v Národním muzeu nový literární bedekr, který mapuje místa spojená s působením Karla Havlíčka Borovského a Boženy Němcové v Praze. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 10a–b. S kurátory Národního technického muzea jsme měli dne 12. srpna jedinečnou příležitost projít areálem budoucího Muzea železnice a elektrotechniky v blízkosti Masarykova nádraží. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 11a–c. Komentovaná prohlídka výstavy, která byla připravena při příležitosti 100. výročí otevření Karáskovy galerie pod názvem *Poslední muzeum?* v Letohrádku Hvězda, se uskutečnila 27. srpna 2025 díky laskavosti dr. Karla Kolaříka. Foto: Pavel Muchka.

a plicní sanatorium, léčila se tu mj. i Charlotta Garrigue Masaryková. Dnes objekt využívá Praha 6 k pořádání výstav a dalších kulturních programů.

V září a říjnu proběhly dvě mimopražské poznávací exkurze. V Den české státnosti jsme vlakem vyrazili na návštěvu původně gotického kostela Narození Panny Marie ve Vepřku, kde se mj. v roce 1833 konala svatba rodičů básníka Vítězslava Háška. O stavbu se vzorně stará místní kostelník Martin Uher. V centru obce jsme díky laskavosti majitele vstoupili do Satranova vodního mlýna. Dnes je zde mj. Novoveské muzeum, prezentující místní minulost a zmizelou každodennost. Říjnový výlet směřoval do Máslovic za Juliem Grégrem a věnovala se nám místní starostka Vladimíra Sýkorová. Provedla nás malým Muzeem másla a ukázala nám nedávno dobudované komunitní centrum s obecní knihovnou. Výlet jsme zakončili v lokalitě Na Dole, kde se nachází Grégrova vila, dnes majetek Výzkumného ústavu včelařského. Provedl nás jeho ředitel Dalibor Titěra. Matice

česká umístila v roce 2019 před vilu, v níž Julius Grégr v roce 1896 zemřel, informační panel a originální lavičku ke Grégrově počtě. Ve spolupráci s obcí Máslovice zde Matice česká tehdy instalovala i Grégrovu bustu, kterou zhotovila Radana Čablová. Právě v roce 2025 byly tyto připomínky na českého novináře a politika díky finanční podpoře Matice české kompletně opraveny.

V říjnu jsme se vydali do běžně nepřístupné pražské palácové knihovny knížat Kinských, kde nám výklad podala Monika Veverková, kurátorka starých tisků Knihovny Národního muzea. Navnadila nás na svoji výstavu map a atlasů z této knihovny, která by se měla otevřít veřejnosti na podzim 2026 v Historické budově Národního muzea.

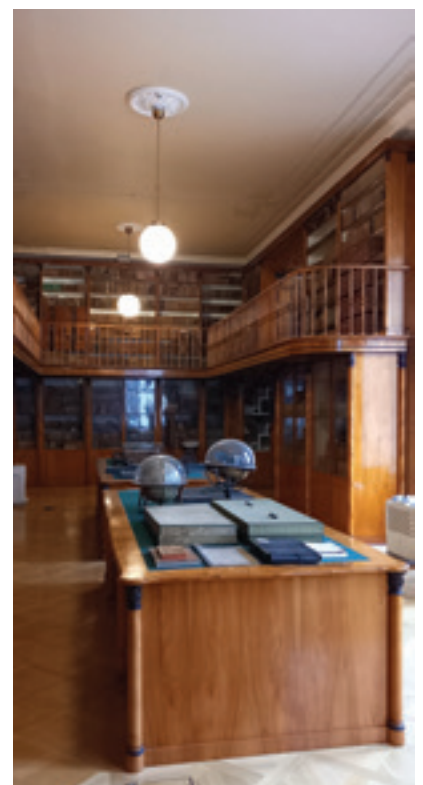
V listopadu proběhl již tradiční přednáškový cyklus, připravený ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR a finančně podpořený Akademií věd České republiky v rámci programu Strategie AV 21 „Město jako laboratoř změn“. Cyklus pod názvem *Umění a jeho instituce*

Obr. 12a–c. Dne 28. září 2025 jsme se vydali na Kralupy. V obci Vepřek jsme navštívili původně gotický kostel Narození Panny Marie a Satranův vodní mlýn s původním vybavením a malým muzeem. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 13. V roce 2025 se Matice česká finančně podílela na restaurování busty Julia Grégra, která se nachází v lokalitě Na Dole v blízkosti Máslovic. Práce provedla sochařka Radana Čablová. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 14a–b. Ve správě Knihovny Národního muzea je mj. také pražská palácová knihovna knížat Kinských na Staroměstském náměstí, kterou jsme měli možnost navštívit dne 22. října 2025. Majitel knihovny Rudolf kníže Kinský (1802–1836), první kurátor Matice české, knihovnu obohatil o českou historickou a beletristickou literaturu. Foto: Pavel Muchka.

Obr. 15a–b. Návštěva františkánského kláštera u Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském se uskutečnila 18. listopadu 2025. Díky Zuzaně Rebcové jsme měli možnost navštívit krásný interiér klášterní knihovny z roku 1760 i běžně nepřístupné části presbytáře kostela. Foto: Pavel Muchka.

v 19. století zahájil Ladislav Futtera z Technické univerzity Liberec přednáškou *Mezi uměleckou kritikou a nakladatelskou reklamou: hledání pravidel knižního trhu*. Navázal na něj Michal Fránek z Ústavu pro českou literaturu AV ČR (*Umění versus morálka: české literární polemiky o „francouzskou hnilobu“*). Eva Bendová z Technické univerzity Liberec a Martin Hrdina z Ústavu pro českou literaturu AV ČR cyklus zakončili prezentací výzkumu dějin Umělecké besedy (*Umělecká beseda v kontextech české kultury*). S vědeckých výzkumem výše uvedených přednášejících je možné se blíže seznámit v publikaci *Kritika a autonomie českého umění (1859–1892)*, kterou v roce 2024 připravil Ústav pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s nakladatelstvím Akropolis.

Ve stejném měsíci se ještě uskutečnily dvě pražské prohlídky. Podrobně jsme poznali areál františkánského kláštera u Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském, kde nám Zuzana Rebcová z místní farnosti ukázala mimořádnou

barokní knihovnu a prostorný refektář. Podrobně jsme se seznámili s interiérem kostela, jemuž dominuje nejvyšší oltář v Praze. Kvalitní výklad nám byl podán při prohlídce interiérů Clam-Gallasova paláce na Starém Městě pražském, pozoruhodné stavby podle návrhu architekta Johanna Fischera z Erlachu s bohatou vnitřní výzdobou.

Celoroční program byl zakončen již tradičním vánočním koncertem v podání Malé české muziky Jiřího Pospíšila, tentokrát však spojeným s prezentací nových knih – *Počátky uměleckých sbírek v Národním muzeu* Lubomíra Sršně a edičně nově připravených vzpomínek vnučky Bedřicha Smetany Běly Čapkové *Z jabkenické myslivny*.

Ve spolupráci s Tomášem Hájkem, starostou obce Poniklá, a Janem Luštincem, emeritním ředitelem Krkonošského muzea v Jilemnici, vznikl v roce 2025 informační panel věnovaný malíři a grafikovi Jaroslavu Skrbkovi, který se roku 1888 právě v Poniklé narodil. Matice česká připravila jako každý rok literárně zaměřené *Matiční listy* s hlavním

Obr. 16. Celoroční matiční program byl zakončen 11. prosince 2025 vánočním koncertem v podání Malé české muziky Jiřího Pospíšila v bývalé Sněmovně lidu Nové budovy Národního muzea. Foto: Pavel Muchka.

příspěvkem pod názvem *Hledání kořenů české solidarity a veřejných sbírek*, který seznamuje s fenoménem národních sbírek v 19. století.

V roce 2026 se uskuteční dva přednáškové cykly se zaměřením na dějiny a literaturu. Nebudou chybět ani literární a historické exkurze a komentované prohlídky výstav. V plánu jsou opravy hrobů osobností, informační panely v Krkonoších a jejich slavnostní odhalování, prezentace nových knih. Ve spolupráci s Národním muzeem si budeme připomínat 150. výročí úmrtí Františka Palackého, který stál

při zrodu Matice české. Důležité bude i zapojení do připravovaného VII. kongresu světové bohemistiky, který se uskuteční v polovině roku 2026 v Praze.

Pavel Muchka
jednatel Matice české
Knihovna Národního muzea
oddělení knižní kultury
Vinohradská 1
110 00 Praha

Jaroslav Skrbek

* 7. ledna 1888, Poniklá
† 28. prosince 1954, Praha

„Poniklá byla spojena se světem teprve vybudováním pojizerské silnice a vystavěním železnice. Obojí znamenalo oživení a obohacení kraje (...). Odloučený život v tamějších chalupách, roztroušených ve značně výš pod hřebeny krkonošskými, nevalná úroda kamenitých políček, a tím vysvětlitelná životní střídmost, krátké léto s drsnou dlouhou zimou byly odjakživa příčinou duševní soustředěnosti, hloubavosti, bystrosti, plachosti a často podivínství. Všichni nesli a nesou doma svůj osud statečně, bez reptání, v nepohodlí, leč přesto s láskou v srdci ke svým horám.“

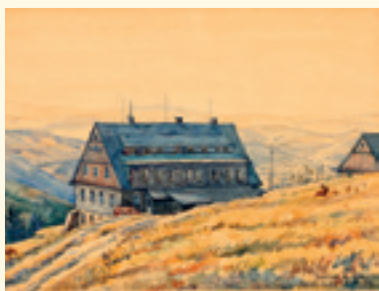
(*Světlem a stínem*, 1944)

Skrbkův rodný domek čp. 16 v Poniklé nad Jizerou, 1930 (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí)

Ponikelský kostelík v knize J. Skrbka *Světlem a stínem*, Praha, Bohuslav Rupp 1944

Jaroslav Skrbek: Dvorská bouda, 1924 (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí)

Jaroslav Skrbek: Kampa, 1940 (Krkonošské muzeum v Jilemnici)

Grafik a malíř Jaroslav Skrbek kdysi patřil mezi velmi populární výtvarné umělce známé i v zahraničí. Jeho umění šlo do jisté míry s dobou a jistě i to způsobilo, že ve společenské paměti byl později odsunut na vedlejší kolej. Jeho tvorba má však nesporné umělecké kvality a čas jí navíc přidal nemalou váhu historického dokumentu. Proto po jeho obrazech rádi sahají muzejníci, etnologové či historikové.

Narodil se roku 1888 v Poniklé v domě č. p. 16. Obec již tehdy patřila k nejsvráznější, nekulturnější a nejhezčí vesnicím českých západních Krkonoš. S rodiči se ve čtyřech letech přestěhoval do blízkého Vysokého nad Jizerou, ale do rodné obce se rád a často vracel, mnohdy se skicářem v ruce. Vytvořil zde řadu kreseb i akvarelů. Ve Vysokém se mohl sytit krásnými výhledy, svérázným nářečím i společností. Rodiče nežili sice nuzně, ale velmi skromně. Přesto se rozhodli dát svého jediného syna na studie, aby mu zajistili lepší budoucnost. Odešel tedy na gymnázium v Jičíně, kde studoval v letech 1901–1907. Přivydělával si kondicemi. V nepoměrně větší míře se zde mohl setkávat s uměním. Pod vedením zkušeného profesora se začal učit základům kreslení. Navštívil také Prahu a to jej utvrdilo v přesvědčení, že se umění bude věnovat profesionálně.

Po maturitě a úspěšně složených zkouškách začal roku 1907 studovat na Uměleckoprůmyslové škole v Praze u profesora Emanuela Dítěte. Ten u něj objevil nadání pro grafiku. Přestoupil proto na Akademii výtvarných umění k Maxi Pirnerovi a roku 1909 do nově vzniklého grafického ateliéru Maxe Švabinského. Pod jeho vedením rychle vospíval a jeho tvorba dosáhla vysoké úrovně. Švabinský byl nejenom znamenitým výtvarníkem a pedagogem, ale také citlivým člověkem, nadanému studentovi pomáhal i hmotně a uvedl ho do umělecké společnosti. Skrbek studia ukončil roku 1913 a stal se členem Jednoty výtvarných umělců. V té době již vytvářel znamenité grafiky, často ovlivněné Švabinským. Skvělá „Katedrála sv. Víta“ zůstává výmluvným dokladem a dokazuje, že žák se svému učiteli umělecky vyrovnal. Po vzoru Švabinského se pak úspěšně věnoval také portrétnímu umění.

V roce 1913 se Skrbek stal středoškolským profesorem kreslení. Zbavil se tím existenčních obtíží a mohl hmotně pomáhat rodičům. První světová válka jej téměř nezasažila, i když byl odveden. Po vzniku republiky se rád vydával na cesty a přivážel si domů bezpočet nákresů, jež často zužitkoval později (Paříž, Istanbul, Amsterdam, Balkán a venkov v Holandsku). V půvabném souboru grafik zachytil starou Prahu. Obliba jeho děl vzrůstala, vstoupil do mnoha salonů a stal se do jisté míry oficiálním autorem. Jeho obrazy se prodávaly dobře a mohl se tedy umění věnovat vcelku nerušeně. Posléze se začal od grafiky poněkud odklánět a věnoval se především akvarelu. Tady našel opět řadu motivů v rodném kraji. Horaly (ale nejen jimi) byl čten i obdivován. Často perem kreslil do skicáře a zachycoval kraj v jeho každodenním i svátečním životě. Suverénními kresbami interiérů chalup, svérázných architektur, drobnými figurálními motivy si mimoděk vybudoval další pomník.

Během nacistické okupace opustil místo profesora kreslení a stal se nezávislým umělcem, který rád vytvářel portréty našich slavných osobností (Boženy Němcové, T. G. Masaryka, Františka Palackého, Františka Kavána a dalších). Po válce v neklidné době začal zájem o jeho dílo slábnout. Žil v té době často ve Vysokém a cítil se tu dobře. Nezasažen novými uměleckými proudy zemřel náhle 28. prosince 1954 v pražské nemocnici.

PaedDr. Jan Luštinec

J. Skrbek ve svém pražském ateliéru, 1946 (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí)

J. Skrbek s manželkou na zahradě ve Vysokém nad Jizerou (Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí)

J. Skrbek s rodiči (Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí)